

סימן קכד

איסור עמידה במקום סכנה

שאלה: האם יש גדר וגבול למסירת עצמו ^{הור"ח 1234567} הדברים המביאין את האדם לידי סכנה... ואפילו לסכנה לשם הנאה או רווח ממון.

תשובה: שבת לב עא: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו אמר רבי חנין מאי קראה קטנתי מכל החסדים ומכל האמת.

ובאר המאירי: לעולם יהא אדם נזהר שלא למסור עצמו לסכנות ואל יסמוך על הנס שאינו יודע להיכן המאזנים מכריעות כלל גדול אמרו השטן מקטרג בשעת הסכנה לעולם יהא אדם מתמיד בתשובה ויתודה היום שמא ימות למחר ואל יטעהו בריאות ושלוה שכמה שערים פתוחים ליכנס בהם ענשו של הקב"ה וכו' עיי"ש.

והרמב"ם ^{פסקי תוספות} פסק את הדין בשתי מקומות בהל' רוצח ושמירת הנפש כתב בפ"א ה"ה: הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך מכין אותו מכת מרדות. ובפרק י"ב ה"ו פסק: וכן אסור לאדם לעבור תחת קיר נטוי או על גשר רעוע או להכנס לחורבה וכן כל כיוצא באלו משאר הסכנות אסור לעמוד במקומן.

ולמרות שהרמב"ם כתב שמכין אותו מכת מרדות הרי שהקריית ספר שם באזהרה רצ"ב כתב: וכל שיש בו סכנת נפשות ג"כ מצוה להסירו ולהשמר ממנו כדכתיב השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' וכל מה שאסרו חכמים משום סכנה.

והלבוש מלכות ביו"ד סתם את דבריו ונראה נטייתו מדרבנן מדכתב: כתיב השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' וכתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם שיש במשמעות אלו הלשונות שצריך האדם לשמור את נפשו שלא יביא את עצמו לידי סכנה... סמכו חז"ל על מקראות הללו ואסרו כל

אבל בחו"מ ס"ס תכ"ו סי"א כתב הלבוש דברים ברורים (ושמא הדר ביה): כל העובר על

דברים אלו וכיוצא בהם ואומר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד בכך, מכין אותו מכת מרדות שהרי עבר על איסור דאורייתא דכתיב השמר לך ושמור נפשך וגו' והנזהר בהם תבא עליו ברכת הטוב ויקבל טוב משוב. וכן הוכיחו מדברי הסמ"ע שם דאיסורו מן התורה, ע"ע בדרכי תשובה ליו"ד קט"ז ס"ק נ"ז שהאריך בזה.

ובשו"ת שם אריה יו"ד סי' כ"ז ד"ה אך יישב את לשונות הרמב"ם: וצ"ל דדוקא בהנך דאסרו חכמים משום סכנה כדאיתא התם כגון לא ישתה כלילה מן הנהרות ואגמים שמא יבלע עלוקה וכן דברים שאסרו משום גלוי וכה"ג דהוי רק חשש סכנה בזה מכים רק מכות מרדות אבל בנכנס למקום סכנה ברורה ומסכן נפשו כגון בקיר נטוי וגשר רעוע י"ל דלוקים ע"ז ג"כ מקרא דהשמר לך כנ"ל דהוי ל"ת כמו במקלל עצמו.

ובטעם המצוה כתב הבאר הגולה בחו"מ ס"ס תכ"ז: נלענ"ד הטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו להטיב להנבראים שיכירו גדולתו ולעבוד עבודתו בקיום מצוותיו ותורתו כמו שאמר הכתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתי וכולי וליתן להם שכר טוב בעמלם והמסכן את עצמו כאלו מואס ברצון בוראו ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו ואין לך זלזול אפקירותא יותר מזה ולשומעים יונעם.

ובחומרת הדבר יעוין בספר חסידים סי' תרע"ה: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אם מת אדם בפשעו כגון שמתקוטט עד שהורגים אותו

עתיד ליתן את הדין שגרם לעצמו מיתה. או אם הולך למקום סכנה כגון על קרח בימות החורף אם נפל במים ונטבע או בחורבה ישנה הלך ונפלה עליו, וכן המתקוטט עם אדם אלם ורוצח ומגזם לו וזה מחרפו ומכעיסו כל אלה עתידין ליתן את הדין שגרמו מיתה לעצמן להתקוטט עם מי שהשעה משחקת לו, או שמתקוטט עם מכשפים ומכשפות ועם מענישים ונענשים על ידם, או בני אדם שהם מועט ונלחמים גבורים מרובים.

ע"י"ש בסי' תרע"ו: כשם שחייב אדם על נזקי חבירו כך חייב על נזקי עצמו שם הוא עצמו שרק וטש בפני עצמו ומתלש בשערו ומקרע את כסות עצמו ומשבר את הכלי בחמתו ומפזר את מעותיו בחמתו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים].

ומה שיש לברר הוא בצורך פרנסתו האם נאמרו היתרים בדבר, כידוע דברי הנודע ביהודה תנינא יו"ד סימן י' בצידת חיות באמצע ד"ה ואמנם: ועד כאן דברתי מצד יושר ההנהגה שראוי לאדם להרחיק מזה ועכשיו אני אומר אפילו איסורא איכא שהרי כל העוסקים בזה צריכין להכנס ביערות ולהכניס עצמם בסכנות גדולות במקום גדודי חיות ורחמנא אמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ומי לנו גדול ואומן בקי בצידה יותר מעשיו שהכתוב העיד עליו ויהי עשיו איש יודע ציד וכו' ופוק חזי מה אמר הוא על עצמו הנה אנוכי הולך למות וגו' ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהיינו שהוא מסתכן בכל יום בין גדודי חיות וכן פירשו הרמב"ן, ומעתה איך יכניס עצמו איש יהודי למקום גדודי חיות רעות ואף גם בזה מי שהוא עני ועושה זו למחייתו לזה התורה התירה כמו כל סוחר ימים מעבר לים שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה ואליו הוא נושא את נפשו ואמרו רז"ל מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו כו', אבל מי שאין עיקר כוונתו למחייתו ומתאות לבו הוא הולך אל מקום גדודי חיות ומכניס עצמו בסכנה הרי זה עובר על ונשמרתם מאוד וכו' ומעתה אני אומר שיש בדבר זה איסור וגם סכנה ועוד בו שלישיה שעכ"פ מזכירין עונותיו שאין זה פחות מקיר גטוי ואולי לזה כיונו חכמי המשנה במס' ברכות פ"ד מ"ד ר"י אומר המהלך

במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע השם את עמך כו' בכל פרשת העבור... מאי פרשת העבור... אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה, ולדרכינו יובן דזה המהלך במקום סכנה הוא עובר על דברי תורה דכתיב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם וגם מזכירין עונותיו וממילא הקב"ה מתמלא עליו עברה דאילו בשאר איסור שאדם עושה לא בשביל עבירה זו יתמלא הקב"ה עברה עליו אבל זה שגורם להזכיר כל עונותיו הקב"ה מלא עליו עברה, והנה כמי שמוכרח לזה מחמת פרנסתו הורו לו חכמינו ז"ל תפלה שיתפלל על עצמו אבל מי שעושה כן בשאט נפש איך תקובל תפלתו, ולכן יש בדבר זה מדה מגונה דהיינו אכזריות וגם איסורא וסכנתא וגם הזכרת עונותיו, עכ"ד הנו"ב.

ויל"ע דוכי מותר להשים עצמו בסכנה מוחלטת בשביל פרנסת ביתו, ויעוין בשו"ת שם אריה יו"ד ס"ס כ"ז שצמצם את ההיתר וכתב: ודע דאף בדברים שיש בהם סכנה מ"מ בדבר שהוא מנהגו של עולם ודרך הכרח אין לחוש דהרי ארבעה צריכים להודות וב' מהם הולכי מדברות והולכי ימים, הרי דאיכא בהם סכנה ומ"מ מותר לפרוש בספינה ולילך במדבר ועי' באו"ח סימן רמ"ח לענין אם מפליגים סמוך לשבת, אבל בחול שרי ולמה לא יאסור משום סכנה ועי' ירושלמי פ' ב"מ ה"ו מובא בפר"ח דמפרש לים הגדול הוי סכנה, א"ו דבדברים כאלו אשר הם לצורך העולם אין איסור כלל.

ויעוין בשו"ת בנין ציון ח"א סי' קל"ז: דאין הולכין בפק"נ אחר הרוב זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפניני כגון בנפל עליו הגל דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא אבל בשעתה אין כאן פקו"ן רק שיש לחוש לסכנה הבאה בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא דאל"כ איך מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מדברים שצריכים להודות על שניצולו ואיך מותר לכתחילה לכנוס לסכנה ולעבור על ונשמרתם וכו' אע"כ כיון שבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה הולכין אחר הרוב [וזה טעמא לחכמים דג' נשים משמשות במוך כיון דבעוד שלא נתעברה אין כאן סכנת נפשות לכן סמכינן אטעמא דמן השמים ירחמו שלא תבא לידי סכנה].

ולגדר סכנה שא"צ להחמיר מצינו באחרונים דכתב החזו"א [בתשובות וכתבים לחזו"א סימן מ"ח] בהודעה לציבור למהר למקלט לפי מצב הנוכחי יש לחשוב להצלת נפשות, אך יש לזהר ממלאכה דאורייתא בכל מאי דאפשר כיון שאין כאן סוף סוף שאלת נפשות לפנינו ואף שאין הולכין אחר הרוב בפקוח נפש מ"מ בדברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש אין דנים כפיקוח נפש ותלוי כפי מדת הבטחון והמחמיר בזאת אין מוחין בידו אלא לענין הוראה לרבים יש להורות בזה כדין פיקוח נפש ומלאכות דרבנן אין להחמיר כלל, והמחמיר במלאכות דאורייתא אינו רשאי להחמיר ולמנוע מלהודיע לאחרים האזעקה רק רשאי להשתמט ושיעשה ע"י אחרים... אך לכבות הנר בבית האפל יש להחמיר שזה בכלל דברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש ואין כאן גורם בטוח לפיקוח נפש במצב הנוכחי דיש כאן יותר מתלתא מי יימר.

ובמכתב שאחריו כתב: בכלל צריך זהירות יתירה בהיתר פקו"נ בדברים שאין הפ"נ לפנינו אלא בעתיד, ואם באנו להפריז על המדה, יפתחו כל החנויות בשבת בארצות הגולה בטענת הפסד כל הפרנסה ויבוא לפקו"נ וצריך לשקול במאזני צדק.

ובדרך הבטחון שבמכתב הראשון כן מובא שם מהחזו"א באו"ח סי' נ"ט סק"ד בחלאים המתרגשות בתינוקות מחמת חסרון התבשיל ואם יודעים בנסיון או ע"פ הרופאים שגורם קלקול במעיים, יש לחשבו לספק סכנה, ומי שמיקל בדבר אין מזניחין אותן ומי שבוטח בה' וקובע מזונות בנו באופן שאין מבשלין בשבילו בשבת וכבר הורגלו בכך אין מזניחין אותן.

ובדומה כן מבאר האג"מ באו"ח ח"א סי' קכ"ז את ההיתר של יורדי ימים, וסוגי הסכנות שאדם מכניס עצמו עבור פרנסתו-דודאי לסכנה גמורה פשוט וברור דאסור: אלא דיש דברים שתלוי בטבע האדם שטבעו אמיץ אין חושב זה לסכנה שאינו ירא להשאר לבדו, אך יש אנשים מוגי לב וחושבים זה לסכנה, ודבר זה תלוי בדעת כל אחד בעצמו. וזהו כוונת המג"א במש"כ

שמסתכנין בעצמם, שמאחר שאסור לילך בשיירא אם יהיו מוגי הלב ויצטרכו לחלל שבת, לכן הם מחליטים בעצמם שלא להיות מוגי לב ולא לחוש לדבר שהרבה אנשים אין חושבים לסכנה ולא יצטרכו לחלל שבת ומותרים לילך. וע"ע באג"מ חו"מ סי' ק"ד ע"פ הגמ' דבב"מ קי"ב איליו הוא נושא נפשו מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו – ומסיק דאיירי בסכנה רחוקה והותרה לצורך פרנסה.

וראיתי בס' משנת פקו"נ סימן ג' שמשייך לדבריהם את דברי רעק"א בשו"ת ח"א סימן ס': דכל שהוא צד רחוק של הסתעפות סכנה לא הוי בכלל היתר דפקו"נ, וקמייתי שם לדברי החזו"א באוהלות סי' כ"ב אות ל"ב: דצד רחוק דסכנה לא חשיבה כלל סכנה, שהרי אלא דברים שאין להם שיעור ויהא מותר לכל אדם לעבוד ולהרויח כסף בשבת שמא יעמוד עליו ביום מן הימים רוצח ויצטרך לתת עבור נפשו כופר נפש.

ולכלי מדידת הסכנה קמייתי לשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' כ"ט סק"ד: דכל שרוב בנ"א דרכם לברוח מהדבר כבורח מן הסכנה הוה בכלל פקו"נ שדוחה שבת אבל אם אין נבהלין ומפחדים מהכי ל"ה בכלל סכנה.

ולאחר כותבי כל הנ"ל הגיע לידי עוד מראה מקומות בהנ"ל ראשית ת' המבי"ט ח"ב סי' רט"ז דכל שאין הסוחרים נמנעים מללכת ולבא באותם הדרכים ואין המלכויות מקפידות זה על זה, מותר למרות שצריך לברך הגומל ואין החזקת סכנה של הדרכים בכלל הסכנות שאסור להכניס את עצמו.

ובגדר הסוחרים הרי מצינן ברמב"ם בהקדמה לזרעים: לולא המשתגעים נשאר העולם חרב. ושאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם. שהוא חלוש הנפש וכל ההרכבה והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי והוא עובר ימים בזמן החורף, והולך בארץ תל אובות בזמן החורב והקיץ, ומסתכן בנפשו לחיות השדה ולרמשים כדי שירויח דינרים וכו' עיי"ש.